

Kamil Trombik

Myślenie na długi dystans

Zagadnienia Filozoficzne w Nauce nr 64, 201-207

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Myślenie na długi dystans

Oblicza filozofii w nauce, P. Polak,
J. Mączka, W.P. Grygiel (red.),
Copernicus Center Press, Kraków
2017, ss. 386.

„«Filozofia w nauce» wyrosła z praktyki” – dokładnie tymi słowami ks. Michał Heller rozpoczął artykuł *Jak możliwa jest „filozofia w nauce”*, opublikowany w 1986 roku na łamach „*Studia Philosophiae Christianae*” (Heller, 1986). Równo trzydzieści lat później grono osób związanych z Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych podjęło się organizacji jubileuszowej, XX Konferencji Metodologicznej, zatytułowanej – a jakże by inaczej – „Filozofia w nauce”. Nazwa konferencji była oczywiście nieprzypadkowa. Organizatorzy chcieli bowiem uczcić 80. rocznicę urodzin ks. Hellera – autora tytułowej koncepcji „filozofii w nauce”, jednego z inicjatorów krakowskich Konferencji Metodologicznych i twórcę Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych.

We wspomnianym artykule ks. Heller pisał, że filozoficzne zagadnienie w nauce „wymagają badań inter-

dyscyplinarnych i w związku z tym tylko jeden apel byłby na miejscu, a mianowicie apel o odpowiedzialną współpracę filozofów-metodologów z przedstawicielami nauk szczegółowych” (Heller, 1986, s. 18). Naprzeciw temu wezwaniu od wielu lat wychodzi środowisko polskich filozofów i uczonych, związanych przede wszystkim z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II oraz Uniwersytetem Jagiellońskim. Dzięki ich wysiłkowi XX Konferencja Metodologiczna, współorganizowana także przez Polską Akademię Umiejętności, zgromadziła w dniach 30–31 maja 2016 roku w Krakowie liczne grono przedstawicieli różnych dziedzin nauki¹. Prawie wszystkie wygłoszone wówczas referaty zostały spisane przez prelegentów i opublikowane w zbiorowej pracy *Oblicza filozofii w nauce*, wydanej przez Copernicus Center Press.

Tytuł książki, a zwłaszcza zawartość merytoryczna mogą świadczyć o tym, że idea „filozofii w nauce” – zapoczątkowana zaledwie kilka dekad temu – nabrała dojrzałości i ma licznych kontynuatorów. Redaktorzy recenzowanej pozycji (Paweł Polak, Janusz Mączka, Wojciech P. Grygiel) to zresztą uczniowie ks. Hellera, któ-

¹ Wśród prelegentów znaleźli się – oprócz filozofów – m.in. matematycy, fizycy i chemicy.

rzy z powodzeniem rozwijają myśl zainicjowaną przez laureata Nagrody Templetona. W przygotowanej publikacji postanowili przyrzeć się idei „filozofii w nauce” z dwóch perspektyw. Część I zatytułowana została „Filozofia w nauce z historycznego punktu widzenia”, natomiast część II – „Filozofia w nauce wobec współczesnych wyzwań”. Taki układ treści wpisuje się w tradycję krakowskiej filozofii przyrody, która oprócz podejmowania badań nad konkretnymi problemami filozoficznymi we współczesnych naukach przyrodniczych i formalnych, dużą wagę przywiązuje także do historii nauki (zob. np. Polak, 2017, s. 108–111).

Korzenie przyrodoznawstwa tkwią w starożytności. Nic więc dziwnego, że właściwą część książki otwiera artykuł *U źródeł pytania o matematyczność świata. Pitagorejczycy, Platon i Arystoteles*, autorstwa Bogdana Dembińskiego z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Do problematyki historycznej – choć bliższej naszym czasom – wprost nawiązują także inne artykuły: *Kłopotliwy aksjomat wyboru* (Roman Duda, Uniwersytet Wrocławski), *Filozoficzne i teologiczne tło Cantora teorii mnogości* (Roman Murawski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), *Rola Ste-*

fana Z. Pawlickiego (1839–1916) w kształtowaniu się krakowskiego ośrodka filozofii przyrody (Paweł Polak, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), *Między filozofią w nauce a filozofią przyrody. Piękno systemu w konkretności: zakaz Pauliego a filozofia Czesława Białobrzęskiego* (Łukasz Mściślawski, Politechnika Wrocławska), *Scientific philosophy in the Lvov-Warsaw School. Pragmatic rationalism as its mainstream trend* (Witold Marciszewski).

Rozpiętość tematyczna i czasowa problematyki poruszanej w części I jest duża. Mogłoby się wydawać, że znalezienie idei wspólnych, łączących tak różne zagadnienia, okaże się trudnym wyzwaniem. Nic bardziej mylnego. „Filozofia w nauce” wyłoniła się z bogatej tradycji filozoficznych i naukowych, a poprzedzające ją idee przejawiały się również w środowisku lokalnym, co niewątpliwie warto przy różnych okazjach podkreślać. Badanie rodzimych tradycji filozoficznych – w wielu wypadkach wciąż słabo znanych – wydaje się w związku z tym szczególnie interesujące. Może ono bowiem rzucić światło na genezę i rozwój koncepcji „filozofii w nauce” w kontekście polskiej myśli filozoficznej oraz naukowej, kształtowanej na przestrzeni XIX i XX wieku. Ar-

tykuły zebrane w części I książki pokazują, jak płodne i inspirujące mogą to być badania, choć wypada nadmienić, że na gruncie historii polskiej filozofii przyrody pozostaje wciąż jeszcze wiele do zrobienia, co niektórzy Autorzy wyraźnie sugerują (zob. np. Polak, 2017, s. 125, a także Mściślawski, 2017, s. 152). Niezależnie od tego pewne ustalenia, jak choćby teza o powiązaniach filozofii ks. Hellera z dziedzictwem szkoły lwowsko-warszawskiej (Marciszewski, 2017, s. 155–199) zapewne wzbogacą dotychczasowe prace historyczne o nową perspektywę.

„Filozofia w nauce” to również, a może przede wszystkim, badanie różnych problemów pojawiających się we współczesnych naukach. O tym, jak zróżnicowane bywają to zagadnienia, świadczą artykuły zawarte w części II książki: *Komplikacja logiczna w matematyce i gdzie indziej* (Stanisław Krajewski, Uniwersytet Warszawski), *Czy zobaczymy kształt Wszechświata? Refleksje matematyka* (Zdzisław Pogoda, Uniwersytet Jagielloński), *Kłopoty z jedynością Wszechświata* (Leszek M. Sokołowski, Obserwatorium Astronomiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego), *Jak filozofia jest obecna w chemii?* (Paweł Zeidler, Uniwersy-

tet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), *Czy experimentum wciąż jest crucis?* (Michał Eckstein, Uniwersytet Jagielloński), *Pułapki języka* (Elżbieta Kałuszyńska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), *Obrona naturalizmu* (Jan Woleński, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie), *Teizm nie jest hipotezą wyjaśniającą* (Mieszko Tałasiewicz, Uniwersytet Warszawski), *W obliczu tajemnicy: teologiczna myśl ks. Michała Hellera* (Wojciech P. Grygiel, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie).

Autorzy części II książki poruszyli w swoich artykułach szereg zagadnień, m.in. z zakresu metodologii nauk, filozofii matematyki, filozofii języka, kosmologii, relacji nauka-religia. Wszystkie te obszary stanowią od kilku dekad przedmiot zainteresowań filozofów rozwijających myśl ks. Hellera. Tytułowe „oblicza filozofii w nauce” zostały w tej części ukazane przede wszystkim w kontekście problemowym. Autorzy usiłowali wykazać, że „filozofia w nauce” to wciąż aktualna i nowoczesna propozycja metafizologiczna, dzięki której można skutecznie mierzyć się z problemami, jakich dostarcza rozwój wiedzy naukowej.

Zarówno w części historycznej, jak i problemowej, poruszonych

zostało wiele tematów charakterystycznych dla tradycji badawczej ks. M. Hellera i jego współpracowników: kwestia uwarunkowań ontologicznych i epistemologicznych nauki, problem matematyczności przyrody, specyfika języka naukowego, problem kosmologicznych modeli Wszechświata czy zagadnienie teologii nauki jako interdyscyplinarnej działalności ukazującej możliwe powiązania między wiarą a poznaniem naukowym. Nie zabrakło także miejsca na tematy nowatorskie, dotychczas nie rozwijane zbyt intensywnie, jak np. wpływ filozofii na rozwój aparatu pojęciowego w nowożytnej chemii (Zeidler, 2017, s. 255–267). Znamienne, że tak różne zagadnienia podjęli uczeni z ośrodków naukowych z całego kraju, co świadczy o tym, że idea „filozofii w nauce” wyrosła już daleko poza kontekst środowiska krakowskiego i trafiała na podatny grunt również w innych częściach Polski.

Nie stało się tak zapewne bez przyczyny. Propozycja uprawiania filozofii w duchu interdyscyplinarnym

nie jest pustą deklaracją sympatyków myśli ks. Hellera. Gdyby pokusić się o krótkie podsumowanie omawianej książki, to można by powiedzieć, że jest ona przykładem zastosowania w praktyce metafizycznych idei krakowskiego kosmologa. W efekcie czytelnik ma okazję obcować z takim sposobem filozofowania, który – niezależnie od problematyki poruszanej w danym artykule – cechuje otwartość², antydogmatyzm, ostrożność w formułowaniu wniosków oraz poszanowanie dla dorobku przeszłych pokoleń filozofów i naukowców³. Jednocześnie jest to filozofia, która ochocho wykorzystuje współczesne narzędzia logiczne i metodologiczne, stroniąc przy tym od ujmowania rzeczywistości przyrodniczej przez – jak mógłby powiedzieć ks. Józef Tischner – „okna systemu”. Stanowi to o jej szczególnej wartości na tle innych propozycji filozoficznych, rozwijanych zwłaszcza na gruncie chrześcijaństwa.

Podczas lektury książki trudno nie zwrócić uwagi na charaktery-

² Na kartach książki nie zabrakło również artykułów, które dla niektórych sympatyków krakowskiego filozofa mogą wydać się kontrowersyjne (zob. np. Woleński, 2017, s. 311–319).

³ Uwaga ta jest o tyle istotna, że także niektórzy Autorzy w części II książki czerpią intensywnie z dziejów nauki i filozofii (zob. np. Krajewski, 2017, s. 211; Zeidler, 2017, s. 265–266).

styczne rozłożenie akcentów, tzn. „filozofia w nauce” w praktyce staje się najczęściej filozofią w fizyce, a dopiero w dalszej kolejności podejmuje się zagadnienia filozoficzne we współczesnej chemii, biologii czy informatyce. Odczuwa się również brak szerszych odniesień do pytań i problemów, jakie stwarza rozwój technologiczny. Z drugiej strony pewne klasyczne zagadnienia, jak np. problem relacji między religią a nauką, ujmuje się w kontekście nowszych koncepcji. W niektórych artykułach (zob. np. Grygiel, 2017, s. 337–369) w twórczy sposób podjęto teologiczne idee ks. Hellera, co można traktować jako dalszy etap prac nad teologią nauki, która ostatnimi czasy zaczęła być rozwijana na szerszą skalę (zob. np. Macek, 2010; Heller, 2015, s. 13–22; Polak, 2015, s. 25–56).

Jak już wspomniano, „filozofia w nauce” wyrosła z praktyki i – o czym świadczy omawiana pozycja – nadal bujnie rozwija się w oparciu o interdyscyplinarną współpracę między filozofami a naukowcami. Przy okazji *Oblicza filozofii w nauce* pokazują, jak ważne jest, aby dialog ten prowadzić w możliwie szerokim gronie specjalistów, którzy zara-

zem potrafią w sposób kompetentny podejmować uniwersalne pytania filozofii, wychodząc poza ramy wąskich specjalizacji. Nie da się jednak ukryć, że największe zasługi w propagowaniu tej idei miał ks. M. Heller. Co zainspirowało laureata Nagrody Templetona do rozwijania takiego sposobu uprawiania filozofii? To z pewnością temat na odrębne opracowanie, jednak trudno w tym miejscu nie wspomnieć, że „klimat” krakowskiego środowiska filozoficznego mógł odegrać tutaj niebagatelną rolę.

A skoro już o Krakowie mowa – ks. J. Tischner wspomniał przed laty, jak doszło do tego, że na mapie uniwersyteckiej w Polsce pojawił się Wydział Filozoficzny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Swoje refleksje podejmował w nawiązaniu do tematu „Rola Karola Wojtyły – Jana Pawła II w kształtowaniu się krakowskiego środowiska filozoficznego”. Warto przypomnieć słowa autora *Filozofii dramatu*, ponieważ ks. M. Heller również był jednym z filarów Papieskiej Akademii Teologicznej⁴, powołanej do istnienia właśnie dzięki staraniom K. Wojtyły: „Skąd wziął się Wydział Filozofii PAT? Wziął się z myślenia

⁴ Obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.

na długi dystans, z potrzeby utrwale-
nia przez określoną instytucję prze-
strzeni wolności i zaufania do lu-
dzi, których wiara szuka rozumie-
nia, a rozumienie szuka wiary. Zaufa-
nie i przestrzeń wolności – to dwa
Wojtyłowskie fundamenty Wydziału.
Wydział z nich żyje. I jeśli kiedy-
kolwiek obumrze, to będzie to tylko
z winy tych, którzy utraciwszy za-
ufanie do ludzi myślących, przestra-
szą się również wolności” (Tischner,
1993, s. 290).

Można powiedzieć, że program
„filozofii w nauce” ks. M. Hellera jest
właśnie doskonałym przykładem re-
alizacji „myślenia na długi dystans”,
które wzbogaciło i – czego sobie
oraz Państwu życzę – nadal będzie
wzbogacało polską filozofię oraz Wy-
dział Filozoficzny Uniwersytetu Pa-
pieskiego Jana Pawła II.

Na zakończenie dodam, że
książka została wydana w dużym for-
macie B5, a do artykułów dołączono
streszczenia w języku polskim i w ję-
zyku angielskim⁵. Warto przy tym
wspomnieć, że niektóre wykłady to-
warzyszzące części rozdziałów oma-
wianej pozycji zostały również udo-
stępnione w wersji filmowej na por-
talu YouTube, na kanale Copernicus
Center for Interdisciplinary Studies,

pod adresem: <https://www.youtube.com/CopernicusCenter>.

Kamil Trombik

Bibliografia

- Grygiel, W., 2017. W obliczu ta-
jemnicy: teologiczna myśl ks.
Michała Hellera. W: Polak, P.,
Mączka, J. i Grygiel, W.P. red.
Oblicza filozofii w nauce. Kra-
ków: Copernicus Center Press,
ss. 337–369.
- Heller, M., 1986. Jak możliwa jest
„filozofia w nauce”? *Studia Phi-
losophiae Christianae*, 22, ss. 7–
19.
- Heller, M., 2015. Wstęp do teologii
nauki. W: Mączka, J. i Urbań-
czyk, P. red. *Teologia nauki*.
Kraków: Copernicus Center
Press, ss. 13–22.
- Krajewski, S., 2017. Komplikacja lo-
giczna w matematyce i gdzie in-
dziej. W: Polak, P., Mączka, J.
i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filo-
zofii w nauce*. Kraków: Coperni-
cus Center Press, ss. 203–214.
- Macek, W.M., 2010. *Teologia na-
uki według księdza Michała Hel-
lera*. Warszawa: Wydawnictwo
UKSW.
- Marciszewski, W., 2017. Scientific
philosophy in the Lvov-Warsaw

⁵ Wyjątkiem jest artykuł J. Woleńskiego, do którego nie dołączono abstraktów.

- School. Pragmatic rationalism as its mainstream trend. W: Polak, P., Mączka, J. i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filozofii w nauce*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 155–199.
- Mściślawski, Ł., 2017. Między filozofią w nauce a filozofią przyrody. Piękno systemu w konkretności: zakaz Pauliego a filozofia Czesława Białobrzęskiego. W: Polak, P., Mączka, J. i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filozofii w nauce*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 133–153.
- Polak, P., 2015. Teologia nauki w perspektywie metodologicznej. W: Mączka, J. i Urbańczyk, P. red. *Teologia nauki*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 25–56.
- Polak, P., 2017. Rola Stefana Z. Pawlickiego (1839–1916) w kształtowaniu się krakowskiego ośrodka filozofii przyrody. W: Polak, P., Mączka, J. i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filozofii w nauce*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 85–132.
- Tischner, J., 1993. Rola Karola Wojtyły – Jana Pawła II w kształtowaniu się krakowskiego ośrodka filozoficznego [głos w dyskusji]. *Logos i Ethos*, 4(1), ss. 289–301.
- Woleński, J., 2017. Obrona naturalizmu. W: Polak, P., Mączka, J. i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filozofii w nauce*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 301–319.
- Zeidler, P., 2017. Jak filozofia jest obecna w chemii? W: Polak, P., Mączka, J. i Grygiel, W.P. red. *Oblicza filozofii w nauce*. Kraków: Copernicus Center Press, ss. 255–267.